

Трети урок

БЪЛГАРСКИЯТ ЕТИКЕТ

Бай Ганьо у Иречека

Пристигна бай Ганьо от Виена в Прага. Слиза на станцията, нарамва си дисагите и излиза на улицата. Файтонджиите се спускат да му предлагат услугите си — той им прави знак с глава, че не ще. Те разбират знака му за утвърдителен и един файтон се изпречва отпреде му. Бай Ганьо се сърди, блещи се и прави сърдити жестове. Това забелязва полицейският и заповядва на файтоните да се оттеглят.

Мисли си бай Ганьо от кого да узнае де живее Иречек, нашият историограф. Иречек е живял в България, обича българите, ще иде бай Ганьо у него: "Добър ден!" "Дал ти Бог добро" и може да го покани в къщата си; защо ще си дава паричките по хотели? Додето си мисли така, пред него се изпречва един носач с червена шапка и предлага да му носи дисагите. Бай Ганьо го пита знае ли де живее Иречек, носачът отговаря отрицателно, но дава надежда, че ще може да го намери, и пак простира ръце да поеме дисагите. Бай Ганьо не му ги дава, едно, защото мускалите са вътре и може "да запраши нанякъде", и друго, гледа го облечен добре, кой знае колко ще го оскубе.

—Ваша милост вървете напред, а аз подире ви — казва вежливо бай Ганьо. — Оставете дисагите, аз ще ги нося.

Тази вежливост бай Ганьо я пуца със сметка: хем ще предразположи носача към себе си, хем ще му покаже, че не е някой голям и богат човек, та да не мисли онзи да го скубе.

Вървят, разпитват по кръстопътищата де живее Иречек; най-сетне сетил се някой, че въпросът е за професор Иречек, казва им де да попитат, попитали и го намират.

Бай Ганьо казва на носача едно "да си жив, благодарим" и влиза в квартирата на Иречек.

—О-о! добър ден, бай Иречек, как си, добре ли си? — извиква бай Ганьо с един най-приятелски тон, щом влиза в кабинета на стопанина.

Последният му подава зачудено ръка, поканва го да седне и се сърди на своята памет, която не го подсеща кой е този любезен приятел.

—Не ме ли познаваш? — припомня бай Ганьо, като смесва ту "ви", ту "ти". — вий нали бяхте министър в София?

—Да.

—Е, и аз съм оттам! — заключава тържествено бай Ганьо. — То се казва, съграждани сме, хе, хе, хе, ами как! Помниш ли статията във вестник "Славянин"?

—Да, да, спомням си — отговаря сдържано снизходително Иречек.

—Ех че бяха те нацапали!... Ама ти си гледай кефа, хич да не те е еня! Аз колко съм те хвалил!... Те викат Иречек такъв, Иречек онакъв. "Да ме прощавате — викам, — не е тъй".

Иречек познава добре българите и затова никак не се учудва на тази фамилиарност на бай Ганя. Разговорът продължава няколко минути в този тон, сетне минува на по-практическа почва; бай Ганьо хвали квартирата на стопанина, загатва му доста осезателно, че "най-сетне има място и още един странен човек даже да се прибере тука"; говори му за гостоприемството на българите; чужденец да влезе в българска къща, ще го нахранят, ще го напият, ще му постелят". Иречек се старае да му внуши, че квартирата е тясна за домашните му. Бай Ганьо си прави оглушки и развива темата за българското гостоприемство. От тази тема разговорът се извива към търговийката на бай Ганя. Той съобщава на стопанина, че е донесъл за продаван розово масло, и му заявява: "Утре, ако щеш, води ме по всичките фабрики, аз съм съгласен; ще ми превеждаш, че не знам езика, а?" Иречек бърза да отговори, че не е запознат с фабрикантите на етерни масла, понеже занятията му са от други род, а освен това няма свободно време, но ще му каже де се събират българите студенти, та измежду тях някой може да му послужи.

—Ако щете — допълни бай Ганьо, — няма да те пресилвам. Аз ще дам и на госпожата един мускал масло. Познавам я и нея, как не (Иречек не може да се начуди за коя госпожа е думата). Па ако имате тука роднини, приятели, кажете им, че съм донесъл розово масло — то не е срамота! Аз ще се навъртам по-често около вас, ще си приказваме за България. Па ако обичате, съгласен съм и у вас да остана, додето съм в Прага. А?

—Извинете, но...

—Казвам, санким, ако обичате — обяснява сплетено бай Ганьо, — и мен ми е по-добре на хотела, ама хайде, рекох, Иречек — наш човек...

—Благодаря за вниманието; аз бих ви задържал на драго сърце у дома, но не разполагам с лишни помещения. Днес обаче вие сте наш гост и ще обядвате у нас.

—Да обядваме, защо да не обядваме! — съгласява се бай Ганьо. — И ваша милост, казва се, ако не от моята, от българска софра все сте яли...

Влиза след малко майката на Иречек. Бай Ганьо едва се повдига от стола си, прави с ръка едно двойно движение към челото си и снизходително изговаря: "О, здрасти, здраво-живо, дайте да се похванем, ха така, по български. Как сте още? Радвам се.

Госпожата го приветства любезно и с цял ред въпроси показва жив интерес към отечеството на гостенина.

Из книгата на Алеко Константинов "Бай Ганьо"

Въпроси и задачи

1. Как оценявате поведението на бай Ганьо?
2. Жив ли е и днес бай Ганьо? (Книгата на А. Константинов е писана в края на миналия век.) може би сте го срещали някъде? Как изглежда съвременното му превъплъщение?
3. Има ли във вашата национална литература образ, който с нещо да напомня бай Ганьо? Как се казва той, кога е живял и кой е неговият създател?
4. Подчертайте етикетните формули в текста. Кои от тях вече са остарели и кои продължават да се употребяват активно? Опитайте се да направите съпоставка между етикета в родния си език и българския етикет.

РЕЧЕВ ЕТИКЕТ

Официални обръщения

Основна форма	Звателна форма; примери	Употреба извън обръщение; примери
ГОСПОДИН	ГОСПОДИНЕ	
мн.ч.: <i>господѐ</i>	Звателната форма се използва при самостоятелна употреба на	Думата <i>господин</i> се членува при

обръщението.

Господине, надявам се, че нашият град ще Ви хареса.

При несамостоятелна употреба (т. е. в съчетание с фамилно име, название на длъжност или титла) се използва не звателната, а основната форма на думата **господин**.

Господин Садовски, радваме се, че отново сте сред нас.

самостоятелна употреба (когато не е съчетана с име).

Господинът с бежовия илифер направи още няколко крачки и се спря пред следващото гише.

Когато думата **господин** е в съчетание с име, тя не се членува.

Господин Шуц пристигна от Хамбург.

Когато думата **господин** е в съчетание с название на титла или длъжност, се членува втората дума.

Господин директорът ще Ви приеме следобед.

ГОСПОЖА

ГОСПОЖО

мн.ч:

госпџи

Госпџо, попълнете, ако обичате, този формуляр.

Вместо звателната може да се употреби и основната форма на думата, но тази употреба не се смята за достатъчно изискана.

Госпожѐ, може ли да видя тази ваза?

В съчетание с име могат да се използват и звателната, и основната форма.

Госпожо Стоянова, заповядайте при нас.

Госпожа Антонова, получи се писмо за Вас.

Госпожѐта каза да почакате малко.

Господине, търси Ви една **госпожа**.

Думата **госпожа**, употребена заедно с име, не се членува.

Госпожа Мюлер трябваше да пристигне преди няколко минути, но самолетът J закъсня.

Когато думата **госпожа** е в съчетание с название на длъжност или титла, се членува втората дума.

Госпожа директорката току-що излезе.

ГОСПОЖИЦА**ГОСПОЖИЦЕ**

мн.ч: госпожници	Госпожнице , радвам се да Ви видя отново сред нас.	Госпожницата за пръв път посещава нашия град.
	Госпожнице Кристиансен , Вие ще бъдете в десета група.	Госпожница Кристиансен говори много добре български.

КОЛЕГА

Употребява се между хора с еднакви професии, между студенти, които не се познават по име, а също и като обръщение на преподавателите към студентите.

мн.ч.:

колеги

Колега, посочете характерните особености на определителния член в българския език.

Колега Петров, моля Ви до утре да представите доклада си.

Колегата на Стоян е мой съсед.

Запознах се с единколега на Стоян.

В съчетание **колега** + име думата **колега** задължително се членува.

Колегата Иван Стоянов ще ни запознае с новия си проект.

КОЛЕЖКА**КОЛЕЖКЕ**

мн.ч.:

Колежки
Колежке, кажете кои са най-важните аналитични черти на българския език.

Колежката на Стоян е моя съседка.

Запознах се с еднаколежка на Мария.

Колежката Цветанка Маринова ще ни представи своето научно съобщение.

ДРУГАР**ДРУГАРЮ**

мн.ч.:	Това обръщение (как-то и <i>другарко</i>) беше официално до 1990 г.	<i>Другарят</i> е запознат с условията за членуване в нашата организация.
другари	<i>Заповядайте, другарю, минете оттук.</i>	<i>Един другар</i> търси председателя.
	<i>Другарю Петров, имате думата за изказване.</i>	<i>Другарят председател</i> ще отговори на молбата Ви.
	<i>Другарю председател, мога ли да Ви попитам за нещо?</i>	

ДРУГАРКА   ДРУГАРКО

мн.ч.:	<i>Извинете, другарко, бихте ли ми казали колко е часът?</i>	<i>Другарката</i> не е запозната с нашите изисквания.
другарки	<i>Другарко Петрова, имате ли възможност да прегледате доклада ми?</i>	<i>Другарката Петрова</i> е много заета.

мн.ч.:	Исползва се рядко, само при взаимоотношения с представители на полицията. С отпадането на <i>другарю</i> като официално обръщение <i>игражданино</i> започва да се изоставя, като се заменя от <i>господине</i> .	<i>Гражданинът Петър Стефанов</i> съобщи, че на улица "Искър" е станало автопроизшествие.
граждани		С думата <i>гражданин</i> се означава и принадлежност към населено място или държава.
	<i>Гражданино, Вие пресякохте улицата неправилно.</i>	<i>Аз съм гражданин</i> на Велико Търново.
		<i>Господин Мюлер егражданин</i> на Германия.

мн.ч.:	Моля, <i>гражданко</i> , дайте си документите за проверка.	<i>Гражданката Цветанка Иванова</i> уведоми органите на реда, че на 30 юли малко преди полунощ е забелязала две подозрителни лица.
гражданки		

Някои думи, назоваващи научни, военни и професионални звания, титли, длъжности, в съчетание с фамилно име се използват и като официални обръщения. Такива думи са *доцент, професор, доктор, сестра, инженер, архитект, лейтенант, майор, генерал, отец* и др.

Това не се отнася за думи като *учител, преподавател, командир, лекар, директор, председател, секретар* и др. под. Примери:

В обръщания

Доцент Попов, моля Ви да приемете поканата ни да изнесете една лекция пред участниците в Семинара.

Инженер Стоянов, нашата фирма се интересува от Вашата разработка по лазерна техника.

Доктор Михайлов, поздравявам Ви за успешната операция!

Отче Никодиме, неделната служба ще отслужите Вие.

Някои от изброените тук думи могат да се използват и самостоятелно като обръщания (*професоре, докторе, сестро, отче*). Такава употреба се допуска в неофициални случаи. Примери:

Сестро, подайте ми, ако обичате, термометъра.

Докторе, много ме боли главата.

Извън обръщания

Доцент Попов прие поканата да изнесе една лекция пред участниците в Семинара.

Разработката на инженер Стоянов предизвиква интереса на водещи фирми в областта на лазерната техника.

Колегите поздравиха доктор Михайлов за успешната операция.

Отец Никодим ще отслужи неделната служба.

Както се вижда от примерите, думите, назоваващи титли, не се членуват.

Това не се отнася за думи, които нямат апелативна употреба. Те винаги се членуват, когато се намират пред име, например:

Учителят Петров влезе в класната стая.

Председателят Георгиев откри събранието.

Неофициални обръщания

Когато случаят не е строго официален, българите се обръщат към събеседниците си и без специално обръщение, като използват някои от следните думи и изрази: *извинете, прощавайте, моля, ако обичате*. Примери:

Извинете, колко е часът?

Прощавайте, имате ли дребни пари?

Моля, дайте си билета за проверка.

Дайте ми, ако обичате, един килограм ябълки.

Обръщения по име

Когато отношенията между събеседниците са по-близки, те се обръщат един към друг само с лично име, без никакви приложения към него. Личното име обикновено е в звателна форма. Примери:

Стефане, ако имаш ходене до пощата, купи ми два плика.

Иванке, подай ми, ако обичаш, учебника.

Мъжките имена, които завършват на гласна или на **й** (*Сава, Тома, Николай, Благой*) нямат специални звателни форми. Звателни форми не притежават и имената от чужд произход (*Джордж, Роберт, Вилхелм* и др. под.).

При женските лични имена звателна форма се използва само при имената с наставка -ка (*Иванка, Стефка Иванке, Стефке*). При останалите женски имена звателни форми почти не се употребяват, макар и да са възможни (*Мария —Марийо, Стела — Стело*).

Обръщението с лично име е характерно за училището. Така се обръщат учениците един към друг, а и учителите към учениците. Университетските преподаватели се обръщат към студентите обикновено по същия начин.

В някои среди (учители, държавни служители и др.) се използва обръщение с фамилно име. Най-често по този начин се обръщат ръководителите към своите подчинени. Примери:

Петров, трябва да подготвиш (да подготвите) доклад за международните връзки на фирмата.

Иванова, от Вас очаквам информация за състоянието на учебната база.

ЕТИКЕТЪТ В СЕМЕЙСТВОТО

Основна форма	Звателна форма; примери	Употреба извън обръщения; примери
МАЙКА	МАЙКО <i>Майко, тази вечер ще закъснея.</i>	<i>Майка (ми) живее на село.</i> <i>Неговата майка (майка му) живее на село.</i> <i>Майката на Николай пише писмо на сина си.</i>
МАМА	МАМО <i>Мамо, благодаря ти за хубавия подарък.</i>	<i>Мама прави най-вкусната баница.</i> Думата <i>мама</i> се употребява само когато говорещото лице има предвид собствената си майка.

БАЩА	Думата <i>баща</i> не се употребява като обръщение.	<i>Баща ми е трудолюбив човек.</i>
ТАТКО		<i>Бащата на Мария е преподавател в университета.</i>
	<i>Татко, ще ми помогнеш ли да реша задачата?</i>	<i>Татко ще ми дойде на гости следващата седмица.</i>
ТАТЕ	<i>Тате, търсят те по телефона.</i>	
БАТКО (по-голям брат)	<i>Батко, може ли да си взема от твоите моливи?</i>	<i>Батко е ученик в осми клас.</i>
БАТЕ	<i>Бате, виждал ли си някъде химикалката ми?</i>	<i>Батко ти ще дойде ли с нас?</i>
КАКА (по-голяма сестра)	КАКО <i>Како, какво искаш да ти подаря за рождения ден?</i>	<i>Каката на Ирина (какаJ на Ирина) е студентка в Плевен.</i>
БАБА	БАБО <i>Бабо, как си със здравето?</i>	<i>Баба (ми) е на 80 години.</i> <i>Бабата на Николай (баба му на Николай) почина преди две години.</i>
ЛЕЛЯ (сестра на майката или на бащата)	ЛЕЛЪО <i>Лелъо, искаш ли да ни дойдеш на гости?</i>	<i>Леля (ми) ще ни дойде на гости.</i>
ЧИЧО (брат на бащата)	<i>Чичо, имаш много поздрав от татко!</i>	<i>Чичо ти беше ли на сватбата?</i>
ВУЙЧО (брат на майката)	<i>Вуйчо, имам една молба към тебе.</i>	<i>Вуйчото на Асен (вуйчо му на Асен) е известен математик.</i>
СВАКО (съпруг на сестра на бащата)	<i>Свако, чух, че вече имаш внучка.</i>	<i>Свакото на Елена (свако J на Елена) вече има внучка.</i>

Забележка. Повечето от съществителните, назоваващи родство, когато са свързани с кратки форми на показателни местоимения, не се членуват (*майка, баща, татко, батко, кака, чичо, вуйчо, свако, брат,*

сестра, братовчед, братовчедка, дъщеря, баба, дядо). Същото се отнася и за думата *жена*, когато означава 'съпруга'. Примери: *Баща ми е трудолюбив човек. Жена ми се занимава с литература*. Изключения: *син, внук, внучка, племенник, племенница, мъж* ('съпруг'). Примери: *Синът ми се учи добре. Мъжът^о е способен архитект.*⁴

Обръщения, характерни за народния етикет

Употребяват се предимно думи, назоваващи родство.

Основна форма	Звателна форма	Употреба; примери
КАКА	КАКО	От дете към по-голямо момиче или към млада жена (адресатът е непознат).
	КАКО + лично име	Адресатът е познат. <i>Како Сийке, имаш ли учебник по математика от миналата година?</i>
КАКИЧКА	КАКИЧКО	Само от деца към по-голямо момиче или към непознатата млада жена.
	БАТЕ	От дете към по-голямо момче или младеж.
	БАТЕ + лично име	<i>Бате Иване, ще ме вземеш ли и мен на мача?</i>
БАТКО		От дете към по-голямо момче или младеж (адресатът е непознат).
ЛЕЛЯ	ЛЕЛЪО	Обикновено от деца и младежи към по-възрастни жени.
	ЛЕЛЪО + лично име	<i>Лелъо Пенке, мама ме прати да те питам дали имаш магданоз.</i>
ЛЕЛКА ЛЕЛИЧКА	ЛЕЛКО, ЛЕЛКЕ, ЛЕЛЧЕ	От дете към непознатата жена
	ЛЕЛИЧКО	<i>Леличко, може ли да си поиграем с Вашето момиченце?</i>
	ЧИЧО	Обикновено от дете (по-рядко от младеж) към възрастен човек. <i>Чичо Петре, можеш ли да ми поправиш колелото?</i>

ЧИЧКО		От дете към непознат мъж. <i>Добър ден, чичко.</i>
БАЙ	БАЙ + лично име	От млади хора към по-възрастни; между възрастни хора. <i>Бай Кольо, нахрани ли овцете?</i>
БАБА	БАБО	Към стара жена.
	БАБО + лично име	<i>Бабо Пено, пораснаха ли внуците?</i>
ДЯДО	ДЯДО	Към стар човек.
	ДЯДО + лично име	<i>Дядо Иване, с какво си се занимавал на младини?</i>
МОМЧЕ МОМЧЕНЦЕ МЛАДЕЖ МОМИЧЕ МОМИЧЕНЦЕ ДЕВОЙЧЕ и др. под.	(МЛАДЕЖО)	От възрастни хора към непознати младежи и девойки; към деца. <i>Момченце, на колко си години?</i> <i>Хей, младеж, я ела тук!</i>
МАЛЪК	Като звателна се използва членуваната форма (МАЛКИЯ, МАЛКАТА)	От възрастни към деца. <i>Хей, малкия, не се бий с децата!</i>

Обръщения в писмата

Използват се следните думи и изрази:

ЗДРАВЕЙ, ЗДРАВЕЙТЕ	В неофициална кореспонденция обикновено към приятели, познати, колеги. <i>Здравей, Иване, Здравейте, приятели,</i>
МИЛИ, МИЛА, СКЪПИ, СКЪПА	Към близки приятели; от децата към родителите, както и от родителите към техните деца. <i>Мила мамо, Скъпа Мария,</i>
УВАЖАЕМИ, УВАЖАЕМА	В официална (служебна) кореспонденция.

Уважаеми господин председател,

Уважаема госпожо Петрова,

ДРАГИ, ДРАГА В официална (служебна) кореспонденция.

Драги господин Иванов,

Заклучителни думи в писмата

ТВОЙ, ТВОЯ Между близки приятели; от син или дъщеря към някой от родителите или обратно.

Твой син. Твоя Мария.

ВАШ, ВАША От син или дъщеря към родителите; допуска се и в официални писма.

Ваша дъщеря.

Ваш Иван Стоянов, председател на Комисията за връзки с чужбина.

С УВАЖЕНИЕ В официални писма.

С уважение: .....

(инж. Светослав Габровски)

С ПОЧИТ

С почит: .....

(Георги Александров, учител по история в училище "Иван Вазов", гр. Сопот)

По телефона

Ето два варианта за начало на телефонен разговор:

1. —*Ало, семейство Петрови ?*

—*Да. Стефан Петров е на телефона.*

—*Мога ли да говоря с Маргарита?*

—*Разбира се... Един момент. Сега ще я извикам.*

2. —*Ало... Текстилната фабрика ли е?*

—*Да, господине. Централата. С кого да ви свържа?*

—*Свържете ме, ако обичате, с господин Димитров.*

Поздрави

Поздрави при среща:

ДобрѢ утро! Предпочитат се при официални случаи, особено от по-млади към по-възрастни.

ДѢбър ден!

ДѢбър вечер!

Здравей!
Здравейте!
Здрасти! Между приятели и колеги; в семейството.

Здраве желаем! В армията: от войниците към командира.

Здраве желаем, господин майор!

Добра среща!
Добра стига! Използват се рядко (остарели са) когато двама души се срещнат или се застигнат по пътя.

Добре дошъл!
Добре дошла! Казва се на човек, който пристига отнякъде, обикновено отдалече, или идва на гости.

Добре заварил!
Добре заварила! Това казва пристигащият в отговор на предходния поздрав.

Забележка. Българските поздрави, използвани при среща, не могат да се употребяват при раздяла. За раздяла са предназначени други поздрави.

Поздрави при раздяла:

Довиждане! Предпочита се в официални случаи.

Приятен ден !
Приятна вечер !
Приятна работа !
! Възможни са и други поздрави, образувани по този модел, в зависимост от конкретния случай, напр.: *Приятни часове! Приятни сънища!*

Лека нощ!

Всичко хубаво!

Всичко най-хубаво!

Приятно пътуване! На дѢбър път ! На дѢбър час ! На изпращане; когато предстои дълъг път. Третият поздрав се употребява и когато предстои преодоляване на трудности.

Сбогом ! Когато раздялата е окончателна; разделящите се няма да се видят повече.

Запознаване

Без представяне:

Приятно ми е, (казвам се) Иван Петров.

Много ми е приятно, Мария Иванова.

И на мен ми е приятно, Маргарита.

Когато случаят не е официален, младите хора казват обикновено само малкото (личното) си име, а по-възрастните само фамилното.

При официални случаи е задължително да се кажат и двете имена – личното и фамилното.

С представяне:

Господин Иванов, мога ли да Ви представя (позволете ми да Ви представя) моите колеги?

Да, разбира се (Да, заповядайте).

— Това е Иван Петров, студент от първи курс, българска филология; това е Мария Иванова, също от българска филология; а това е Стефан Найденов, студент от Историческия факултет.

Пожелания

Честит празник ! Весели празници ! Честита нова година!	На официални, църковни, семейни и лични празници.
Весела Коледа! Честита Коледа!	
Честито!	Когато адресатът си е купил нещо ново, постигнал е успех в някое начинание, и в други радостни моменти.
Честит син ! Честита дъщеря ! Честита рождба ! Да е жив и здрав! Да е жива и здрава! Да е живо и здраво! Голям (-а,-о) да порасне !	Когато се е родило дете – към неговите родители.
Честит рожден ден ! Честит имен ден !	На рожден или имен ден.
За много години!	В първите дни на Новата година; на рожден или имен ден.
Да си жив и здрав ! Да си жива и здрава!	На рожден ден, имен ден или на някой друг личен или семеен празник.

*Да сте живи и
здрави! От здраве да
се не отървете !*

*Голям (голяма) да
пораснеш !*

Към деца (обикновено на рожден ден).

Наздраве!

Наздравници на празнична трапеза.

*За твоє (ваше) здраве!
Когато сме най-зле,
тъй да сме!*

*Да ти (Ви) е сладко!
Добър апетит!*

Когато адресатът се храни.

Забележка. На Великден (Възкресение Христово) българите си разменят следните черковнославянски реплики: "Христос възкресе!" — "Во истину възкресе!" (разговорен вариант: "Наистина възкресе").

Отговори на пожеланията

Благодаря (ти, Ви) за хубавите пожелания.

Благодаря, подобно.

Благодаря, да ти се връща.

Чул Господ! Дал Господ! Дай, Божже!

Чул ту Господ и с двете уши!

От твоите уста — в Божиите уши!

Покана

Заповядай! (Заповядайте!)

Заповядай (заповядайте) с мен (с нас).

Мога ли да Ви покана на танц?

Желаете ли да дойдете (ще дойдете ли) с нас на екскурзия?

Молба

Моля... Моля те... Моля Ви... Моля ти се... Моля Ви се...

Мога ли да... Може ли да... Можеш ли да... Можете ли да... Би ли могъл (могла) да... Бихте ли могли да...

Ако обичаш,... Ако обичате,...

Бъдете така добър (добра, добри) да...

Ще бъдете ли така добър (добра, добри) да...

Бъдете така любезен (любезна, любезни) да...

Ще бъдете ли така любезен (любезна, любезни) да...

Забележка. Изразът *ако обичате* обикновено се вмъква между частите на фразата, с която се конкретизира молбата, например:

Дайте ми, ако обичате, половин килограм маслини.

Към този, който отправя молба към нас, се обръщаме с *какво желаете* или *какво обичате*. (Това правим, преди той да ни се е помолил.) След като вече сме чули молбата му и имаме възможност да я изпълним, можем да кажем: *С удоволствие*.

Когато подаваме на някого нещо в изпълнение на негова молба, казваме : *Заповядай! (Заповядайте!)*.

Синоними на етикетната формула *заповядай (заповядайте)* са думите *на, вземи и дръж*. Тези форми обаче звучат грубо и не се препоръчват за употреба от възпитани хора.

Благодарност

Благодаря (благодаря ти; благодаря Ви)!

Много ти (Ви) благодаря!

Искрено ти (Ви) благодаря!

Сърдечно ти (Ви) благодаря!

От все сърце ти (Ви) благодаря!

Много съм ти (Ви) благодарен (благодарна)!

Много съм ти (Ви) признателен (признателна)!

Много съм ти (Ви) задължен (задължена)!

Приемете моите (нашите) искрени благодарности.

Нямам думи, с които да мога да изразя (изкажа) моята (своята) благодарност (признателност).

Използва се и заемката от френски *мерси*.

В отговор обикновено се казва: *моля; няма защо; няма за какво*.

Извинение

Извинявай! Извинявайте!

Извинявам се.

***Извини ме!* Извинете!**

Много се извинявам.

Прощавай! Прощавайте!

Извинете ме!

Моля да ме извините.

Прости ми. Простете ми.

Моля те, прости ми.

Моля да бъда извинен (-а).

Моля те да ми простиш.

Моля Ви, простете ми.

Моля Ви да ми простите.

Забележка. Най-често употребяваните форми са подчертани.

В отговор обикновено се казва:

Няма защо. (Няма нищо.)

Нищо, случва се.

Нищо, не се притеснявай (притеснявайте).

Съболезнования

Лека му (Я) пръст!

Моите съболезнования!

Бог да го (я) прости!

Приемете моите съболезнования!

Дълбоко ви съчувствам.

***Приемете моите най-искрени
съболезнования.***

Граматически средства за изразяване на учтивост

В българския език няма специални местоименни форми за изразяване на учтивост, както е в други езици.

Използват се формите на личните местоимения за второ лице множествено число, вместо за второ лице единствено число. Тези форми се пишат с главни букви в официална кореспонденция. Примери:

Госпожице, мога ли да Ви покана на танц?

Уважаеми господин Иванов, имаме удоволствието да Ви съобщим, че сте избран за председател на Комисията по предложенията.

СИНТАКСИС

Неопределено-лични изречения

Това се едносъставни безподложни изречения със сказуемо в трето лице множествено число. При тях се акцентува върху действието, като субектът остава на заден план.

Субектът не се назовава по две причини.

1. Известен е от ситуацията, например:

Донасят ни закуската — чаша прясно мляко с печен хляб (Л. Стоянов).

2. Говорещото лице не желае да назове субекта на действието. Пример:

Разказаха ми някои интересни неща за теб.

Неопределено-личните изречения могат да бъдат главни в състава на сложни изречения. Сказуемото на главното изречение е глагол за съобщение (**казвам, съобщавам, обявявам** и др. под.), а подчинителната връзка се осъществява посредством съюза **че**, например:

Казаха ми, че Маргарита и Стефан са се скарали.

Упражнения

Упражнение 1. Трансформирайте следващите изречения в неопределено-лични. Там, където се налага, заменете глаголите (сказуемите) с по-подходящи.

1. Сервитьорката ни донесе бутилка вино и четири чаши.
2. Професорът скъса Мария на изпита по съвременен български език.
3. Един приятел ми подари интересна книга.
4. Научих, че Николай е имал сериозни разногласия с шефа си.
5. Узнах, че нашият отбор е спечелил първото място на турнира по футбол.
6. Професорът ни прочете лекция за единството на българския език в миналото и днес.
7. Разбрахме, че има свободни места за екскурзията до Плевен.
8. Нашият отбор бе победен и този път.
9. На несебърското пристанище рибари продават прясна риба.
10. Някой ми каза, че Маргарита се е омъжила.

Упражнение 2. Попълнете празните места с подходящи форми на глаголите **зная, умея, познавам и мога**.

1. Не ..... това стихотворение.
2. Не ..... да науча това стихотворение.
3. Не ..... да направя това.
4. Не ..... как да направя това.
5. Не ..... дали той ще дойде.
6. Не ..... дали тя ще се завърне.
7. Той не ..... умора.
8. Той не ..... какво е това умора.
9. Не ..... да скучая.
10. Не ..... какво е това скука.
11. Не ..... чувството скука.
12. Не ..... рождената му дата.
13. Не ..... къде е роден.
14. Не ..... този адрес.
15. Не ..... този човек.
16. Не ..... къде живее той.
17. Не ..... българската история.
18. Не ..... да рисувам добре.

Упражнение 3. Посочете поне по един синоним на всяка от изброените тук думи.

бия .....   пия .....

блато   работя .

.....	.....
бягам	свирка .....
возя	служител .....
гледам	.....
.....	съчинение .....
кабел	.....
любов	тревога .....
мисля	управлявам .....
.....	.....
началник	шкаф .....
.....	.....
огърлица	шосе .....
.....	ям .....
пиша	яма .....

Упражнение 4. Заменете подчертаните думи и изрази с техни синоними. Какви семантични и стилистични различия забелязвате между оригиналните думи и синонимите им, предложени от вас.

Победилата истина

Едно време Истината беше така очернена, смачкана и унищожена, че всички помислиха: тя повече няма да оцелее.

Но Истината знаеше истината, че "Истината винаги възтържествува!"

И тръгна Истината да се бори и да доказва, че е истина. Обиколи всички инстанции, изпробва всички законни и революционни средства и най-накрая наистина тя възтържествува.

Но от ходене и обикаляне беше вече станала толкова стара, че никой не ° обръщаше внимание, или в най-добрия случай произнасяше извинително-съжалително:

Остаряла истина.

Радой Ралин

Упражнение 5. В следващите примери отстранете скобите и оставете само единия от двойката синоними, който смятате за по-подходящ.

1. След победата си над византийците хан Крум получил (прякора / прозвището) Страшни.
2. Заради своите лудории моят съученик Кольо си спечели (прякора / прозвището) Белята.
3. Стефан има (навика / привичката) да става рано.
4. Николай има (навика / привичката) да държи незапалена цигара в ръката си.
5. Елена не е почиствала отдавна стаята си. Стаята е (мръсна / изцапана).
6. Върху ризата на Николай има петно. Ризата му е (мръсна / изцапана).
7. След една седмица отиваме на (излет / екскурзия) по Черноморието.
8. Утре ни предстои (излет / екскурзия) из околностите на Велико Търново.
9. На събранието всички бяха (волни / свободни) да изкажат мненията си.
10. Беше □ леко на душата, чувстваше се като (волна / свободна) птичка.
11. (Лакомото / ненаситното) дете изяде цял шоколад.
12. (Лакомите / ненаситните) гъсеници унищожиха листата на дърветата.

Упражнение 6. Използвайте в изречения думите от дадените синонимни редове, като се съобразявате с разликите в значенията и в синтактичната им съчетаемост.

1. Сплетня, клюка, интрига, клевета.
2. Вина, провинение, простъпка, прегрешение, престъпление, грях, грешка, нарушение.
3. Търговец, търгаш, продавач.
4. Мошеник, далавераджия, измамник, лъжец, хитрец, шмекер.
5. Помощник, сътрудник, съдружник, съратник, помагач, съучастник.
6. Бърборя, бръщолевя, бъбря, дърдоря, дрънкам, плещя.
7. Хубав, красив, прекрасен, изящен.

Упражнение 7. Представете действията, които са описани в следващия откъс, като извършващи се в този момент.

Рано-рано, в тъмни зори, навръх Гергьовден, Найден Клисарят беше се качил на църковната камбанария и усърдно биеше желязното клепало. Ясният звън цепеше утринната ведрина, будеше селото и отразен от хълма над него, глъхнеше в откритото зелено поле на юг.

Камбанарията клепалницата, както я зовяха селяните, беше не до църквата, а над портата на кирпичената ° ограда. Пред портата имаше малък площад, а около вратата минаваше път. Отдясно до оградата почваха селските дворове, по които сновяха вече хора. А пред Станкината порта, досам църковната ограда, бяха спрели две съседки на бърза утринна приказка. Отдолу по пътя се зададе подранил пътник. Когато стигна под камбанарията, той се поспря, вдигна глава и викна на клисаря:

Хей, Найдене, много си подранил. Не клепай толкова силно, че ще събудиш Нонка. Уморена е, горкичката, нека поспи.

Но клисарят не го чу, или пък се престори, че не дочу закачката. Затова пък двете жени наостриха уши. Още пътникът неприближил до тях, едната му подвикна:

Какво рече бре, Симо, на Найдена?

Рекох му да не бие толкова клепалото, че може да събуди Нонка.

Г. Райчев, "Лъжа"

Упражнение 8. Текстът в следващия откъс е изграден в така наречения план на нагледността (основното глаголно време е сегашно). Опитайте се да го представите на друг начин — в плана на спомена. При това положение основното (но не и единственото) глаголно време трябва да бъде минало свършено.

В стаичката са спуснали пердетата и тя още повече е заприличала на музей, в който бохемски весело поглеждат двата автопортрета на поручик Гаврил, загинал през 1916 г. при боевете за Добрич. През септември, преди шейсет години! каза тази сутрин баба Хазайка и се залови да готви супа за рождения ден на Сима. И за свещи се беше погрижила, и за торта тайно, затова спуснаха пердетата, за да имат ефект свещите. Дядо Фотограф се шура край грамофона с голяма смешна фуния. Грамофонът не иска да свири, затова пък пее дядо Фотограф. И то каква песен Дунав тече, ягодице, от златна ябълка... И гласът му стърже. Лила и Ела му пригласят с песента за зайченцето. Тримата се разбират отлично, защото Дядо Фотограф е страхотен кавалер, в месеца веднъж идва при Баба Хазайка и носи цветя с кутия фонданови бонбони. За Сима той е една от чудесиите на града: пътуваш в автобус и виждаш изведнъж, че на света живеят и такива едни високи, слабички

старчета, които плашат времето. Те имат и свое сбирище градинката пред автогарата, където снимат "аламинут", а на кантарите им с надпис "Здрав народ, здрава държава" срещу пет стотинки можеш да разбереш колко тежиш. Дядо Фотограф е правил най-хубавите снимки на Баба Хазайка, два пъти в годината той я снима тук на фона на двата автопортрета на поручик Гаврил. Още от 1916 година ли? пита се Сима. Сигурно. Но това са вече сто и двадесет снимки: веднъж на сватбения ден, веднъж в деня, който ги е разделил завинаги. И Баба Хазайка си я бива живее тук по право, къщата е архитектурен паметник, но не я изселват, защото не могат.

А. Калоянов, "Оня от приказките"

Упражнение 9. В следващия текст не е членувана нито една дума. Поставете там, където е нужно, определителен член.

След като напълни къща с възглавнички, абажурчета, вазички и всякакви други дрънкулки, Дора сякаш малко се усмири. Сега след работа се връщаше направо у дома по най-бърз начин, по най-преки пътища. Минаваше през град като през пустиня. Едва не подтичваше като камила, която е надушила сладка миризма на вода в оазис. Отдъхваше си едва когато автоматична ключалка щракваше сухо, но радостно зад гръб °. Благославяше свой нов дом и напълно му се отдаваше.

Понякога плуваше с часове между предмети и вещи, като тютюнев дим, разнасян от невидими въздушни течения. Оглеждаше отново всяка вещь - килим, перде, тапицирани столове.

По П. Вежинов, "Малки семейни хроники"

Упражнение 10. Поправете грешките.

Сестрата ми се обаждаше вчера към пет и половин, за да ми каза, че се налага да изпръскам лозето. Напоследък заваляха много дъждове, а това е опасно за лозе. Аз ° обещах да отивам още утре и ще напръскам лозите със синия камък. После се сещах, че съм дал пръскачката на съсед бай Колю и той още не ми я е връщал. Ще трябва да му помоля да ми я върне, за да мога да си свърша работа.

Упражнение 11.

Геометрично
тяло с
еднакви
страни ↓

Междуметие
за
изразяване
на
изненада ↓

Зърнена
храна за
добитък ↓

Кръстословица.

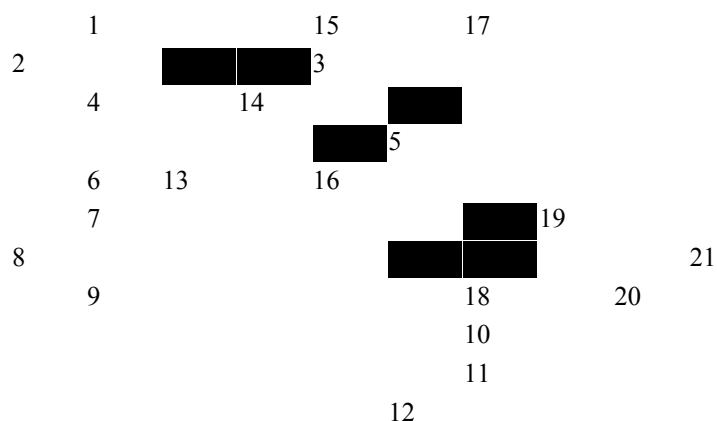
Карта за игра, която в
определен случай се
признава за най-силна ⇒

Слухов орган ⇒

Растение с едри бели
зърна, което служи за
храна ⇒

Упражнение 12. Кръстословица.

А. Водоравно. 1. Изкоп, яма. 2. Кратка форма на лично местоимение. 3. Геометрична фигура от две прави линии, които се събират в една точка. 4. Част от скелета на човек или животно; кокал. 5. Спортен клуб от Велико Търново. 6. Най-голямото сухоземно животно. 7. Неопределително местоимение. 8. Малка рекичка; бара, ручей. 9. Нещо, което се прави за втори път. 10. Списък на книги, предмети или документи при приемане на имущество. 11. Българско лично име, образувано от прилагателното *мил*. 12. Обзалагане, облог; най-ниският мъжки глас.⁵

Б. Отвесно. 1. Наречие за място. 6. Голяма връзка от житни стъбла. 13. Най-топлата част от годината. 14. Прилагателно име от съществителното *стока*. 15. Място, по което се движат превозни средства; шосе. 16. Твърда рогова покривка на горния край на човешките пръсти (мн.ч.). 17. Височина на човек. 18. Литературен жанр. 19. Копие от документ. 20. Най-голямата река в Африка. 21. Бяло или светложълто лъскаво зърно, което се образува в черупките на някои миди и служи за накит; перла; българско мъжко лично име.

[Отиди в началото за избор на нов урок](#)